

ՖԵԼԻՔՍ ՄՈՎՍԻՍՅԱՆ

Պապմական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ

1848-1849 ԹԹ. ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ԿԵՂԱՓՈԽԱԿԱՆ ԵՎ ԱԶԳԱՅԻՆ ՇԱՐԺՈՒՄՆԵՐԻ ԿՐՈՆԱԿԱՆ ՀԱՐՅԵՐԻ ԼՈՒՍԱԲԱՆՈՒՄԸ «ԵՎՐՈՊԱ» ՇԱՐՔԱԹԱԹԵՐԹՈՒՄ

Արևմտահայ հասարակական մտքի և պարբերական մամուլի պատմության մեջ «Եվրոպա» շաբաթաթերթն իր ուրույն տեղն ունի: Նա հայ իրականության մեջ այն եզակի պարբերականն է, որն ամենայն մանրամասնությամբ երկու տարի շարունակ թերթի լուրաքանչյուր համարում չափազանց հետաքրքիր և ուշագրավ նյութեր է տպագրում 1848 թ. Ֆրանսիայում, Իտալիայում, Գերմանիայում, Հունգարիայում, Լեհաստանում, Չեխիայում և ավստրիական կայսրության կազմում ապրող սլավոնական մյուս ժողովուրդների հեղափոխական և ազգային-ազատագրական շարժումների մասին: Թերթը տպագրում է ֆրանսիական և ավստրիական սահմանադրությունները, պետական և հեղափոխական գործիչների ելույթները խորհրդարաններում, մրանցում քննարկված ամենատարբեր խնդիրները, հեղափոխական և ազգային կառավարությունների կազմերը և շատ այլ հարցեր:

«Եվրոպան» ձգտում է իր լրատվությունում հավատարիմ մնալ կատարվող դեպքերին և դրանք լուսաբանել հանգամանորեն ու անկողմնակալ դիրքերից: Թեպետ դա միշտ չէ, որ հաջողվում է, այնուամենայնիվ թերթի հրապարակումներն արժեքավոր են հայ պարբերական մամուլի պատմության համար: Դրանք այնքան հավաստի են, որ ժամանակի արևմտահայ պարբերականները օգտվում էին թերթի տեղեկատվությունից, մանավանդ որ Վիեննայում տեղի ունեցած իրադարձությունները ներկայացվում էին ականատեսի աչքերով: «Եվրոպան» արևմտահայ միակ պարբերականն էր, որը հանգամանորեն պատմում էր ոչ միայն եվրոպական ժողովուրդների հեղափոխական և ազգային շարժումների մասին, այլև լուսաբանում դրանց հետ կապված կրոնական հարցերը:

«Եվրոպայի» 1848 թ. առաջին լրատվություններից մեկը վերաբերվում է Օվեյցարիային, որը Վիեննայի 1815 թ. դաշնագրությամբ ճանաչվել էր անկախ ու չեզոք պետություն: Օվեյցարիան բաղկացած էր 22 ինքնուրույն կանտոններից, որոնցից լեռնային 7 կանտոնները խոչընդոտում էին միասնական կենտրոնացված իշխանության ստեղծմանը: Նրանք ստեղծեցին ռազմա-քաղաքական «Զոնդերբունդ» միությունը, որն ուղղված էր երկրի լիբերալ-բուրժուական կառավարության և դեմոկրատական բարեփոխումների դեմ: «Զոնդերբունդը» 1847 թ. երկրում քաղաքացիական պատերազմ սկսեց ու պարտություն կրեց:

«Եվրոպան» լուսաբանում է այս իրադարձությունները, սակայն անտեսում է այն հանգամանքը, որ այս պայքարն անջատողական էր և թույլ չէր տալիս ունենալ միասնական պետություն: Նա այս պայքարը դիտարկում է ամենից առաջ կրոնական խնդիրների տեսանկյունից, որովհետև միմյանց հակադրված կանտոնների միջև կային ոչ միայն սոցիալ-տնտեսական ու քաղաքական հակասություններ, այլև դավաճական տարբերություններ:

Թերթի լրատվությունից երևում է լեռնային կանտոնների մկատմամբ մրա դիրքորոշումը: Նա կողմնակից է պարտություն կրած կանտոնների մկատմամբ կրոնական հանդուրժողականության պահպանմանը:

«Եվրոպան» գրում է, որ արմատականներն այս յոթ մահացներում հաղթելուց հետո՝ մրանց վրա 5 մլն. շվեյցարական ֆրանկ տուգանք դրեցին: Լյուցեռնի, Ֆրայբուրգի և Վալ-լիսի կանտոնների արմատական կառավարություններն իրենց վրա դրված տուգանքը վճարելու համար «եկեղեցականաց դեմ սաստիկ բռնություն կընեն ու այս ստակին մեծ մասն վանքերեն, եպիսկոպոսներեն ու քահանաներեն հանել կուզեն»:

Կառավարությունը յուրաքանչյուր վանքի, եպիսկոպոսի ու քահանայի վրա տուրք դրեց: Առանձնապես ծանր կացության մեջ հայտնվեց Սուրբ Բեռնարդոսի վանքը, որի վրա 80 հազար ֆրանկ տուրք սահմանվեց: Սրանով 900 տարվա պատմություն ունեցող այս վանքն այնպիսի վիճակի հասցվեց, որ այդուհետև չէր կարող իր գործունեությունը շարունակել: «Սեղն կրոնավորները» տեսնելով, որ վանքի ամբողջ ունեցվածքը պիտի հափշտակեն արմատականները, և իրենք ի վիճակի չեն պահանջված գումարը վճարել, վանքի բոլոր արժեքավոր իրերը վերցրեցին ու փախան Պիեմոնտ: Իմանալով այս մասին՝ իշխանությունները դեկտեմբերի 17-ին գործ ուղարկեցին, որը շրջապատեց վանատունը: Չորս պաշտոնյաներ հայտարարելով, որ վանքի ունեցվածքը պետության սեփականությունն է, փորձեցին եղած գույքը հաշվառել: Վանքում մնացած երիտասարդ կրոնավորները «քաջությամբ հաստատուն կեցան ու չհնազանդեցին»: Այնժամ զինվորները տեսնելով, որ այս «կրոնավորները հավանեցնելը անկարելի է», վանքի դարպասները ջարդեցին, մերս մտան և եղած ամբողջ գույքը հաշվառեցին:

Այս բռնության դեմ կանտոնի ղեկավարությանը բողոք ներկայացրեցին Հոմի Պապի մվիրակը և Ֆրայբուրգի եպիսկոպոսը¹:

Նույնպիսի բռնություն կատարվեց մահ Ֆրայբուրգի կանտոնում, որտեղ մի ամբողջ վանք վերացվեց, և մրա ամբողջ գույքը իշխանությունները բռնագրավեցին: «Եվրոպան» չափազանց վրդովված էր Սուրբ Բեռնարդոսի վանքում պատահածի կապակցությամբ, որը մարդկանց «սիրտը ցավով կլցներ»: Այս կապակցությամբ Հոմի Պապի մվիրակը շվեյցարական խորհրդարանին բողոք ներկայացրեց, բայց պատգամավորներն «այնչափ անամոթացան», որ մույնիսկ չցանկացան պատասխանել: Նրանք մույնիսկ խնդիր էին դնում Ծվեյցարիայում վերացնել Հոմի Պապի մվիրակությունը²:

Սուրբ Բեռնարդոսի վանքի փորձությունը, սակայն, սրանով չավարտվեց: Թերթն այնուհետև գրում է, որ 1848 թ. հունվարի 12-ին կանտոնի իշխանությունները զինվորներ ուղարկեցին վանք, որոնք վանականներին 10 օր բանտարկված վիճակում պահեցին իրենց խցերում, իսկ այնուհետև բռնի ուժով բոլորին դուրս վճռեցին: Սրանով Սուրբ Բեռնարդոսի վանքը փակվեց: «Այս է ահավասիկ վարձք,- գրում է թերթը,- որն որ արմատականները մարդկության համար աշխատողներուն կուտան»³:

¹ «Եվրոպա», 1848, 25 հունվարի, թիվ 4, էջ 13:

² Նույն տեղում, 1848, 1 փետրվարի, թիվ 5, էջ 19:

³ Նույն տեղում, 1848, 22 փետրվարի, թիվ 8, էջ 30-31:

«Եվրոպան» դատապարտում է կատարվածն ու արմատականների գործողությունները, որոնք հպարտանում են, թե «ամենուն ազատություն կուտան, բայց իրենցմե տարբեր կարծիք ունեցողներուն ձայնը ամեն կերպով խեղդելու կջանան»:

Թերթը լեռնային կանտոններում կրոնավորների մկատմամբ իրականացվող բռնությունների կապակցությամբ տպագրում է Հռոմի Պապի մվիրակի բողոքը, շարադրում Ռուսաստանի հունվարի 18-ի ճոտայի բովանդակությունը, մերկայացնում ֆրանսիական խորհրդարանում կայացած քննարկումները: Թերթն անդրադառնում է խորհրդարանում թիերի և Գիզոյի ելույթներին, որոնցից առաջինը փորձում էր արդարացնել արմատականներին, իսկ երկրորդը՝ դատապարտում էր շվեյցարացիների բռնությունները, «կրոնի և քաղաքական ընկերությունների դեմ արած անիրավությունները»: Գիզոն խնդիր էր դնում Եվրոպան ազատել այն «մեծ խոռվությունից», որ պատճառել են Օվեյցարիայի արմատականները:

Պատմելով այս մասին՝ «Եվրոպան» ցանկանում է ընդգծել, որ կատարվածը զուտ շվեյցարական խնդիր չէ, և այն պիտի զգաստացնի եվրոպական բոլոր երկրներին:

Ուշագրավն այն է, որ թերթը տպագրում է Ֆրանսիայի, Ռուսաստանի, Ավստրիայի և Պրուսիայի ուղերձը շվեյցարական կառավարությանը, որտեղ դատապարտվում էր անջատողականությունը և խնդիր էր դրվում պահպանել Օվեյցարիայի ինքնուրույնությունը, անկախությունն ու չեզոքությունը: Այս մոտեցումը թերթի համար կարող էր ուրիշ լինել, սակայն այդպես չէ: Նա իր դիրքորոշումն ուներ, որը պարտություն կրած կանտոնների հոգևորականությանն մկատմամբ կիրառված բռնությունների դատապարտումն էր: Իր տեսակետը հիմնավորելու մպատակով թերթը հայտնում է, որ արմատականների բռնությունները տեսնելով՝ կանտոնների մկատմամբ հաղթանակ տարած զինվորականներն իրենց պաշտոններից հրաժարվել են⁴:

Եվրոպական հեղափոխական շարժումներում կրոնական հարցերն իսկապես կարևոր տեղ ունեին, քանի որ խղճի և դավանանքի ազատության խնդիրները հրատապ էին մի շարք ժողովուրդների համար:

1848 թ. փետրվարյան հեղափոխությունը Ֆրանսիայում լայն արձագանք գտավ Եվրոպայում, որի ազդեցության տակ մարտին հեղափոխություններ բռնկվեցին մաս զերմանական պետություններում և ավստրիական կայսրությունում:

Ամենուրեք, թեպետ, առաջնայինը պայքարի եղած ժողովուրդների համար սահմանադրական բարեփոխումներ անցկացնելն էր և ազգային ինքնավարություն ձեռք բերելը, այնուհանդերձ դրանց թվում կարևորվում էր մաս կրոնական ազատության խնդիրը: Այն առավել սրությամբ էր դրված հատկապես ավստրիական բազմազգ կայսրությունում, որը խիստ կարևոր էր սլավոնական ժողովուրդների համար: Պատահական չէ, որ վիեննայի արքունիքին մերկայացված սոցիալական և քաղաքական պահանջներից բացի դավա-

⁴ Նույն տեղում, 1848, 8 փետրվարի, թիվ 6, էջ 22:

մանքի կատարյալ ազատության խնդիր էին դնում չեխերը⁵, լեհերը⁶, խորվաթները⁷, սերբերը⁸ և այլ ժողովուրդներ:

«Եվրոպան» քաջատեղյակ էր այս ամենին և մեկ անգամ չէ, որ անդրադառնում է հեղափոխության մեջ կրոնական խնդիրներին: Միսիթարյան միաբանության Վիեննայի կրոնական գործիչներն ու պարբերականը խմբագրողները ոչ միայն քաջատեղյակ էին այս խնդրին, այլև շատ իրադարձությունների ակամատեսն էին:

Պարբերականը պատմելով 1848 թ. մարտին Վիեննայում բռնկված հեղափոխության հետևանքով կատարված իշխանափոխության մասին, գշում է, որ կառավարության մոր դեկավար կոմս Կոլովրատի կարգադրությամբ ստեղծվել է բարենորոգումներ մտապատրաստող մի հանձնաժողով: Բազում հարցերից բացի, այս հանձնաժողովը պիտի մտածեր մաս «այլևայլ հավատք ունեցող անձանց իրավունքը կարգ դնելու» խնդրով⁹:

«Եվրոպան» միաժամանակ անդրադառնում է Վիեննայում լիկուորյան կրոնավորներին, որոնք հեղափոխության առաջին օրերին դուրս մղվեցին մայրաքաղաքից: Թերթի պատմելով, Վիեննացիներից ոմանք մամակով դիմեցին ներքին գործերի մախարարին՝ խնդրելով ապահովել այս կրոնավորների «պաշտպանությունն ու ապահովությունը»:

Վիեննայի արքեպիսկոպոսն էլ մախարարին խնդրեց հոգալ նրանց մասին, քանի որ լիկուորյաններն ապրուստ ու հանգիստ չունեն: Նախարարն ընդառաջ գնաց այս խընդրանքին և կառավարությանը տեղյակ պահելով՝ համապատասխան կարգադրություն արեց, որպեսզի լիկուորյան քահանաներին ու կուսանոցներին ապահովեն ապրուստի միջոցներով: Նա միաժամանակ հաշվի առնելով այս քահանաների Ավստրիայի քաղաքացի լինելը ազգային պահապանների հրամանատարներին զգուշացրեց դադարեցնել նրանց փնտրելն ու հալածելը:

Ըստ «Եվրոպայի»՝ այս որոշումից դժգոհ մնաց Վիեննայի ուսանողությունը, որը հավաքվեց համալսարանում, ժողով արեց և լուր տարածեց մայրաքաղաքում, թե լիկուորյանները վերադարձել են: Գիշերն ուսանողները հոծ բազմությամբ հավաքվեցին Վիեննայի արքեպիսկոպոսի և արտգործնախարար Ֆիկելմոնի տան մոտ և, որպես բողոքի մշան, «խառնաձայն գոչումներով կատվային երաժշտություն կատարեցին»¹⁰:

Մայիսին ավստրիական կառավարությունը կայսրի անումից Լիկուորյանների և Հիսուսյանների գործունեությունն արգելեց՝ պատճառաբանելով, թե նրանք ժողովրդի մեջ «խռովության ափի» են ծառայում: Բայց հայտնի է, գրում է թերթը, որ սրանով մախարարներն «իրենց տկարությունը կցուցաբերեն, որ չեն կարողանում ժողովրդի մեջ չարագործներն ու խռովությունները զսպել»¹¹: Այս որոշումը բացահայտորեն թերթի սրտովը չէ, որն իր համերաշխությունն է արտահայտում այդ կրոնավորների հետ: Սա այն եզակի դեպքե-

⁵ См. Удальцов. Очерки из истории национально-политической борьбы в Чехии в 1848. М., 1951, стр. 72.

⁶ См. История Польши. Под ред. И. С. Миллера и Я.А.Хренова, том II, М., 1955, стр. 150.

⁷ См. История Югославии. Под ред. Ю. В. Бромлея и др., том I, М., 1963, стр. 420.

⁸ Там же, стр. 426.

⁹ Նույն տեղում, 1848, 28 մարտի, թիվ 13, էջ 53:

¹⁰ Նույն տեղում, 1848, 9 մայիսի, թիվ 19, էջ 79:

¹¹ Նույն տեղում, 1848, 16 մայիսի, թիվ 20, էջ 83:

րից է, երբ «Եվրոպան» հակադրվում է ավստրիական կառավարությանը և իրեն թույլ է տալիս չհամաձայնվել նրա որոշման հետ:

Թերթը նշում է 1848 թ. ապրիլի 25-ին հրատարակված սահմանադրությամբ «կրոնիկատարյալ ազատություն» տալու մասին, որը Վիեննայի արքեպիսկոպոսությունն օգտագործեց և երկու անգամ ժողով հրավիրելուց հետո, արքեպիսկոպոսի հավանությամբ, խնդրանքով դիմեց ներքին գործերի նախարարին: Եկեղեցին խնդրում էր պաշտպանություն և (սահմանադրությամբ դրա իրավունքն ուներ ամեն մարդ և ընկերություն) իրական ազատություն, այսինքն՝ Եկեղեցու անկախությունն աշխարհիկ իշխանությունից, իր միջոցներն ինքնուրույն գործածելու հնարավորություն, եկեղեցիներին աշխարհիկ այնպիսի պաշտոններ չվստահել, որի պատճառով մինչև օրս նրանք թե՛ իրենց եկեղեցական սպասավորությունից ետ կմնային և թե՛ ժողովրդի առջև կասկածելի կերևային: Նախարարը Եկեղեցու պատգամավորներին սիրով ընդունեց, լսեց նրանց խնդրանքն ու հավանություն տվեց դրանց, իսկ պատգամավորները «պատվական պաշտոնային սահմանադրական ու քրիստոնեական մտքի ազնվության և անկեղծության վրա լի վստահությամբ» հրաժեշտ տվեցին¹²:

Մխիթարյանները 1848 թ. հուլիսի 4-ի համարում թարգմանաբար տպագրեցին «Տերությանը ինչ է հարկավոր» վերնագրով հոդվածը, որը նրանց կարծիքով օգտակար է ամեն մի ազգի: Բարոյախոսական այս հոդվածում նշվում էր, որ ավստրիական տերությանն ամենից առաջ անհրաժեշտ է խաղաղություն և հանդարտություն, քաղաքական բարենորոգումների իրականացման հարցում համբերություն, կայսրի նկատմամբ վստահություն, հայրենիքի շահին ծառայելու, կառավարվել ցանկանալու պատրաստակամություն և բազում այլ բաներ: Այս ամենի հետ մեկտեղ, հարկավոր է, որ Եկեղեցին իր իրավունքների մեջ ազատ մնա և նրա իշխանությանը ոչ ոք չդիպչի: Ընդհանուր պատմության մեջ, նշվում էր հոդվածում, հնարավոր չէ գտնել թեկուզ մի դեպք, երբ «Եկեղեցվո իրավանց դաշխիլը կամ անոր իշխանությունը չափավորելու ջանք թափելը որևէ ազգի օրհնություն բերած լինի»:

Հոդվածում այն միտքն է առաջ քաշվում, որ ինչպես աշխարհիկ իշխանությունն է ցանկանում ազատ լինել, այնպես էլ եկեղեցական իշխանությունը պիտի ազատ լինի, որպեսզի միասին հնարավոր լինի «տերության բարիքը հոգալ և առաջացնել, ասոր հակառակը, անջուշտ խոսվություններու պատճառ կլինի»:

Եկեղեցու դերի մասին այս դատողությունները խիստ համահունչ են «Եվրոպայի» դիրքորոշմանը, ուստի նա կարևորում է այս հոդվածի թարգմանելն ու տպագրելը:

Եվրոպական հեղափոխական շարժումների մասին պատմելիս թերթը, հավատարիմ մնալով պատմաբանի մոտեցմամբ իր ընթերցողներին ամեն ինչ անկողմնակա դիրքերից ներկայացնելու որդեգրած սկզբունքին, անդադադում է Վիեննայում 1849 թ. մարտի 13-ին ուսանողության և կայսրական զորքերի միջև արյունալի ընդհարմանը, որի ժամանակ սպանվեցին տասնյակ ուսանողներ:

«Եվրոպան» ուսանողության հակակայսրական ելույթները չէր խրախուսում և քննադատում էր նրանց՝ մայրաքաղաքի վիճակն ապակայունացնելու համար: Բայց դա բնավ

¹² Նույն տեղում, 1848, 16 մայիսի, թիվ 20, էջ 83:

չի խանգարում թերթին պատմելու իշխանությունների կողմից ուսանողության Պատարագը խանգարելու և արգելելու մասին: Թերթի պատմելով՝ Վիեննայի ուսանողները 1849 թ. մարտի 13-ին ցանկանում էին Սուրբ Ստեֆանի եկեղեցում Պատարագ մատուցել տալ մեկ տարի առաջ զոհված ուսանողների հոգու հանգստության համար: Առավոտյան ժամը 10-ին սգավոր երիտասարդությունը հետաքրքրասեր բազմության ուղեկցությամբ մոտեցավ եկեղեցուն, բայց Պատարագ չմատուցվեց: Կառավարությունը վախենալով ժողովրդի «խռովությունից»՝ գործի օգնությամբ բազմությունը ցրեց¹³:

«Եվրոպան» ավստրիամետ պարբերական էր և այսպիսի լուր տպագրելն ուղղված էր ավստրիական իշխանությունների դեմ: Բայց տեղի ունեցածը պարբերականի համար քաղաքական հարց չէր, այլ՝ կրոնական: Իշխանությունների այս քայլը հավատացյալ ուսանողությանը զրկում էր հանգուցյալների հոգու հանգստության համար աղոթելուց: Միսիթարյանների համոզմամբ՝ պետությունը պիտի կրոնի ազատություն և հանդուրժողականություն ասպառվեր և քանի որ այս դեպքը դրան անհարիր էր, ուստի պատմվում է հավատացյալների նկատմամբ կատարված բռնության մասին:

«Եվրոպան» ընդգծված ուշադրություն է դարձնում Կրեմզիում գործող ավստրիական խորհրդարանի 1849 թ. փետրվարի 12-ի նիստի քննարկմանը ներկայացված «ծանր նյութին», որը վերաբերվում էր մշակվող սահմանադրության 14-16-րդ հոդվածներին: Նրանցից հոդված 14-ը նախատեսում էր Ավստրիայի լուրաքանչյուր քաղաքացու «կրոնի ազատությունը» և «կրոնական գործերի հրապարակական կատարումը», որի նկատմամբ կատարված հանցանքները ենթակա են օրենքով պատժվելու: Հոդված 15-ը վերաբերվում էր պետության մեջ մեկ Եկեղեցու (կաթոլիկ) «արտոնություն» ունենալուն և հոդված 16-ը կարգավորում էր պետության և Եկեղեցու փոխհարաբերությունները:

Վերջինս կարգավորում էր Եկեղեցու ունեցվածքի տնօրինման, Եկեղեցու առաջնորդների ընտրության, վանքերի և հոգևոր միաբանությունների մնալ-չմնալու հարցերը: Թերթը բառացիորեն տպագրում է այս հոդվածները և ներկայացնում դրանց վերաբերյալ օրեր շարունակված քննարկումները: Հոդված 14-ի վերաբերյալ ելույթ են ունենում մոտ 25 պատգամավորներ և «ծանր ու խորունկ մտածողությամբ» մի շարք առաջարկություններ անում, որպեսզի «Եկեղեցուն ազատություն տրվի»:

Պարբերականը պատմում է այս հարցի կապակցությամբ խորհրդարանում կայացած հետագա քննարկումների մասին, որոնք շարունակվեցին մինչև մարտի 5-ը և երկար վիճաբանություններից հետո հոդված 14-ը փոքր փոփոխություններով և լրացումներով ընդունվեց: Մնացած հոդվածները քվեարկության չդրվեցին, որովհետև կայսրը մարտի 6-ին խորհրդարանը ցրեց: Նրա հռչակած սահմանադրության մեջ կրոնի և Եկեղեցու հարցերը տեղ չգտան: Այդ բացը լրացնելու նպատակով Վիեննա հրավիրվեցին ավստրիական կայսրության բոլոր նահանգների, բացառությամբ Հունգարիայի և Իտալիայի, կաթոլիկ եպիսկոպոսները, որպեսզի «ուղղափառ Եկեղեցվո վերաբերած բաները սահմանադրության տված ազատություններում համաձայն կարգադրեն»¹⁴:

¹³ Նույն տեղում, 1848, 20 մարտի, թիվ 12, էջ 45:

¹⁴ Նույն տեղում, 1848, 10 ապրիլի, թիվ 15, էջ 57:

Մայիսի 1-ին կայացած եկեղեցական այս ժողովին մասնակցեցին 5 արքեպիսկոպոսներ և 25 եպիսկոպոսներ: Ժողովի նախագահ ընտրվեց Զայլցբուրգի կարդինալ արքեպիսկոպոս Ծվարցենբերգը՝ ավստրիական կառավարության ղեկավարի եղբայրը:

«Այս պատկառելի» ժողովը նպատակ էր հետապնդում ուղղափառ Եկեղեցու Ավստրիայում մինչ այդ ունեցած «չհոգացված վիճակը ազնվացնել, գորացնել ու բարձրացնել և երկրորդ՝ Եկեղեցու և տերության մեջ եղած բնական սահմանը գտնել ու կարգավորել»¹⁵:

Եկեղեցու ազատության հարցին են վերաբերվում թերթի գերմանական պետություններում հեղափոխական շարժման կրոնական բնույթի մասին հրապարակումները: Մասնավորապես Նասսաուի դուքսը մարտյան հեղափոխության ընթացքում ժողովրդին խոստավորապես Նասսաուի դուքսը մարտյան հեղափոխության ընթացքում ժողովրդին խոստավորապես ազատությունների թվում պարտավորվում էր տալ նաև «կրոնի ազատություն»¹⁶:

«Եվրոպան» անդրադառնում է նաև Բավարիայի վչուրցբուրգ քաղաքում 1848 թ. հոկտեմբերի 22-ին տեղի ունեցած եպիսկոպոսների «գեղեցիկ ու պատկառելի ժողովին»: Այն հրավիրվել էր «պոմոհոդոս կազմելու ու հիմնական ատենա Եկեղեցվո ազատություններում վրա մտածելու» նպատակով, որին նախատեսվում էր Հոռմի Պապի և Ավստրիայի շատ եպիսկոպոսների մասնակցությունը: Ժողովի քննարկման նյութը գաղտնի պիտի մնար և հրապարակվելու էր միայն կայացրած որոշումը¹⁷:

Թերթն անդրադառնում է այս ժողովի ընդունած երկու փաստաթղթերին, որոնցից մեկն ուղղված էր Գերմանիայի կաթոլիկներին, իսկ երկրորդը՝ հիշատակագիր էր և առաքվեց գերմանական բոլոր պետություններին: Նրանցում հստակեցվում էր գերմանական Եկեղեցու «բռնելու ճամբան», որը 18 դար շարունակ «խաղաղության և ազգերուն բարոյական կրթությամբ համար աշխատած է», իշխանության և ժողովրդի միջև «իբրև միջնորդ մտած է» և չի ցանկանում ամենևին, որ Եկեղեցին պետությունից զատվի: Սակայն եթե պետությունը ցանկանա Եկեղեցուց բաժանվել, ապա Եկեղեցին առանց դրան հավանություն տալու կլոխ, բայց ինքն իր ձեռքով այդ կապը չի կտրի:

Եկեղեցին առաքելական լինելով, շարունակում է մեկնաբանել թերթը, «իր առաքելության վերաբերյալ բաներուն մեջ կատարյալ ազատություն ու անկախություն կպահանջե»¹⁸:

Թերթի լրատվության մի զգալի մասը վերաբերվում էր Վատիկանին, որտեղ Հոռմի Պապը ոչ միայն հոգևոր, այլև աշխարհիկ իշխանության ղեկավարն էր: Պարբերականն ամենայն մանրամասնությամբ պատմում է Հոռմի Պապի գործունեության մասին, տպագրում է նրա կոմիսյակները, ելույթները, անդրադառնում է Պիեմոնտի գլխավորությամբ իտալական ժողովրդի մղած ազատագրական պայքարին նրա դիրքորոշման, եվրոպական պետությունների և իտալական իշխանությունների հետ ունեցած հարաբերություններին ու շատ այլ հարցերին:

«Եվրոպան» պատմում է Նոր տարվա նախօրյակին Հոռմում տարածված «հիմարական լուրի» մասին, ըստ որի ժողովուրդը Նոր տարվա գիշերը պիտի հարձակվեր Հիսուսյան դպրոցի վրա ու արգելեք այնտեղ Հոռմի Պապի մուտքը: Սակայն ամեն ինչ բարեհաջող

¹⁵ Նույն տեղում, 1849, 8 մայիսի, թիվ 19, էջ 73:

¹⁶ Նույն տեղում, 1848, 21 մարտի, թիվ 12, էջ 51:

¹⁷ Նույն տեղում, 1848, 21 մոյսեմբերի, թիվ 47, էջ 197:

¹⁸ Նույն տեղում, 1849, 2 հունվարի, թիվ 1, էջ 3:

անցավ, ուստի կանությունը մախապես կարգ ու կանոն հաստատեց և ապահովության միջոցներ ձեռնարկեց, որից ժողովուրդը շատ «զարմացավ ու բարկացավ»¹⁹:

Փետրվարին թերթը գրում է, որ Հոռմեական պետության Ֆանեցա, Ֆանո և մի շարք այլ քաղաքներում «խոռվարարները մորեն կոռնավորներու դեմ ելան ու գլխավորաբար Հիսուսյանների դեմ մեծ աղմուկ հանեցին»: Նրանց մկատմամբ արած «չարագործությունների» կապակցությամբ Վատիկանի կառավարության ղեկավար Կարդինալ Պոֆոնտին հրովարտակ հրապարակեց, որը «Եվրոպան» արտատպում է Հոռմի լրագրից: Կարդինալը կատարվածը համարում էր «ծանր հանցանք», որը Սրբազան Քահանայապետին (Հոռմի Պապին - Ֆ. Մ.) «սաստիկ ցավ» է պատճառել²⁰:

Նեապոլի թագավորությունում ժողովուրդը պայքարի սկզբում Հիսուսականներից դուրս քշեց, սակայն ապրիլին «լացցարոնի կոչված ցած ուսմիկները խոռվություն կհանեն ու հիսուսականները կուզեն»²¹:

Անդրադանալով Վենետիկի մահաճգում ընթացող հեղափոխական և ազգային պայքարին, թերթն «ուրախությամբ» մշում է, որ Սուրբ Ղազար կղզու վանքն ու «մեծարգո» Մխիթարյան միաբանության անդամները «Վենետիկի շփոթության մեջ հանգիստ ու հանդարտ են»²²:

Ի տարբերություն «Բազմավեպի», որը եկեղեցագիտական, հայագիտական և բնագիտական բնույթի տարբեր մյուսեր էր տպագրում, «Եվրոպան» քաղաքական շաբաթաթերթ էր, որն աչքի էր ընկնում հրապարակումների առատությամբ և բազմազանությամբ: Պարբերականը հետևողականորեն պատմում էր 1848 թ. Հոռմում բռնկված պայքարի մասին, որից անհանգստացած Պիոս IX Պապը մայիսի 24-ին ծածուկ լքեց մայրաքաղաքն ու ապաստան գտավ Նեապոլիտանական Գաետա ամրոցում: Նա 1849 թ. հունվարի 1-ին բանադրանքի ենթարկեց Հոռմի ապստամբներին: «Եվրոպան» ամբողջությամբ տպագրում է Հոռմի Պապի բանադրանքը, որը Հոռմում ամեն տեղ հրապարակվեց ու եկեղեցիներում կարդացվեց: Թերթը ցավով գրում է, որ բանադրանքն ապստամբների վրա տպավորություն ու ազդեցություն չի թողել՝ «հպատակության շարժելու ու խելքերնին գլուխնին բերելու համար մեծ օգուտ չտեսնվեցավ»:

Ավելին, այս բանադրանքի պատճառով հունվարի 11-ին Հոռմում շատ անկարգություններ են տեղի ունենում: «Խոռվարարները» բանադրանքի վրա կատաղած, գդակագործի խանութից կարդինալի գլխարկը վերցրել ու թափորով տարել, գետն էին մետել, որպեսզի կարդինալներին մախատիք լինի: Այս կապակցությամբ «Եվրոպան» իր զարմանքն է արտահայտում: Թերթը գրում է. «Իրավամբ մեկը կրնա զարմանալ տեսնելով, որ ասոնք այն իտալացիներն են, որոնք միայն իրենք զիրենք քրիստոնեի տեղ դնելով ուրիշները հեթանոս կկանչեին ու մի տարի առաջ կեցցե Պիոս Թ կանչելով՝ խաչակիր գունդ շինեցին, այնչափ կրոնի մախանձով բորբոքած էին և հիմա իրավամբ Պիոս Թ և իրեն հետ մեկտեղ ողջամիտ իտալացիք ալ իրենցմե զզվելով կխորշեն»²³:

¹⁹ Նույն տեղում, 1848, 1 փետրվարի, թիվ 5, էջ 19:

²⁰ Նույն տեղում, 1848, 28 մարտի, թիվ 13, էջ 55: ,

²¹ Նույն տեղում, 1848, 11 ապրիլի, թիվ 15, էջ 63:

²² Նույն տեղում, 1848, 25 ապրիլի, թիվ 17, էջ 70:

²³ «Եվրոպա», 1848, 30 հունվարի, թիվ 5, էջ 19:

1849 թ. փետրվարին Հոտմը հռչակվեց հանրապետություն, որի եռապետները, հավատարիմ մնալով ավանդույթին, կազմակերպեցին Զատիկի հանդիսություն: «Եվրոպան» մշտն է այդ տարվա հանդիսության «այլ կերպ» կատարվելը: Ավագ ուրբաթ երեկոյան Ս. Պետրոսի խորանի վրայի խոշոր խաչը «փառավորությամբ լուսավորվեց», իսկ եկեղեցին կարդիգավների փոխարեն լցվեց պատգամավորներով ու զինվորականներով, որոնք իրենց երաժշտությունն էին հնչեցնում: Հոտմի մի քանի լրագրեր հայտնում էին, որ Պատարագը մատուցել է հայազգի քահանա և Պատարագից հետո Սրբություն սրբոցը թափորով պես մաս եկեղեցու մեջ, գրում է թերթը, զորքը երգում էր ֆրանսիական «Մարսելյոնը»²⁴:

«Եվրոպան» կատարվածի առնչությամբ խիստ վշտացած էր, որովհետև հավատացած չէր, թե Պատարագ մատուցած քահանան հայ է: Թերթը «պատմաբանական անաչառությամբ պահելու համար» հետաքրքրվել ու պարզել էր քահանայի ազգությունը և «ուրախությամբ» մշտն է, որ Հոտմում եղած «հայազգի քահանաները մզոված քաղաքական խոսքերում հետ ասանկ բաներում մեջ ամենևին հաղորդություն չեն ունեցել ու բոլոր խոսքերում ընթացքին մեջ անանկ վայելով վարմունք ցուցաբերել են, որ իրենց պատիվ լի-նեղուց զատ՝ ազգերնուս մեծ պարծանք է»²⁵:

Եթե իտալացի եկեղեցականները չէին փորձում ժողովրդին հեռու պահել հեղափոխական, ապստամբական պայքարից, ապա, ըստ «Եվրոպայի», շատ խոհեմ էին վարվում Հունգարիայի հոգևորականները: Թերթի պատմելով՝ Հունգարիայի բոլոր եպիսկոպոսները 1849 թ. հունվարի 20-ին հովվական մի մամակ կազմեցին՝ ուղղված հավատացյալ ժողովրդին, որում իրենց հայրենակիցներին հորդորում էին «իրենց օրհնավոր թագավորին հնազանդին և Հունգարիայի երկիրը պատերազմի ավերեն ազատեն»²⁶:

Թերթի համոզմամբ, հավատացյալ ժողովրդին այլ բան են քարոզում հունգարական կառավարության անդամները, որոնք ավստրո-հունգարական «պատերազմին վրայեն հիմակու հիմա քաղաքական անունը վերցնելու և միայն կրոնական պատերազմ ձևացնելու կշանան, որպեսզի ռափկներին հավատացնելով, թե ռուսները մաճառներին ուղղափառ կրոնը ջնջելու են, զանոնք ավելի ևս պատերազմի գրգռեն ու կատողեցնեն»:

Իր միտքը հիմնավորելու նպատակով «Եվրոպան» վկայակոչում է Հունգարիայի մշակույթի և կրոնի հարցերով մախարար Միխայիլ Հորվարդի կարգադրությունը, որը թերթը տպագրում է ամբողջությամբ: Հունգարական բոլոր քահանաներին ուղղված այդ կարգադրությունը ծանուցում էր. ա) 1849 թ. մայիսի 27-ից սկսած, երեք շաբաթ շարունակ, յուրաքանչյուր հինգշաբթի և կիրակի «քարոզ տրվի», հայրենիքի փրկության համար մինչև վերջ հաստատուն մնալու թափոր կազմակերպել և միաժամանակ եկեղեցու զանգերը հնչեցնել, բ) Հորվարդի կազմած «մասնավոր աղոթքը կարդացվի, որում մեջ Աստծո առջև կպատմվի, որ ռուսները եկած են ազատությունը, անկախությունն ու կրոնը ջնջելու, ժողովուրդը գերելու, եկեղեցիներն ու խորանները կործանելու» և այլն, գ) հունիսի 6-ին պահք ու ծոմ պահել, դ) «քահանաները քարոզեն, որ պատերազմը քաղաքական լինելուց դադրած և կրոնի պատերազմ դարձած է», ե) հրոսակների երկիր մտնելուն պես եպիսկոպոսներն ու

²⁴ «Եվրոպա», 1849, 1 մայիսի, թիվ 18, էջ 71:

²⁵ «Եվրոպա», 1849, 19 հունվարի, թիվ 25, էջ 102:

²⁶ Նույն տեղում, 1849, 19 հունիսի, թիվ 25, էջ 99-100:

ժողովրդապետները «իրենց եկեղեցական զգեստովը ձեռքներին խաչ անոնց առջևը երթան, վասնզի ասիկա երկրին խաչակրաց արշավանք է», ուստի յուրաքանչյուր մարդ՝ մեծից փոքր, պետք է եկեղեցականների հետ «ոռուսաց դեմ երթա»²⁷:

«Եվրոպան» Հորվադի այս կարգադրությունը բառացի է ըմկալել, որով պատերազմն այսուհետև «կրոնական պատերազմ» պիտի դիտվեր: Հումգարական կառավարությունն, իհարկե, այդպես չէր մտածում, այլ այս ճանապարհով փորձում էր ազդել հավատացյալ ժողովրդի վրա և նրան նույնպես ոտքի հանել ոռուսական զորքերի դեմ, որոնք օգնության էին եկել ավստրիական կայսրությանը՝ հումգարացիների ազգային-ազատագրական պայքարը ճնշելու նպատակով:

Հաբսբուրգների իշխանության դեմ ուղղված իտալացիների, հումգարացիների, վալախների և սլավոնական ժողովուրդների պայքարի նպատակը «Եվրոպան» հատակ գիտեր և այդ կապակցությամբ բազմիցս իրատեսական վերլուծություններ էր արել ու գնահատական տվել: Նա լավ էր հասկանում, որ կայսրության կազմում ապրող ժողովուրդները պայքարում են իրենց ազգային իրավունքների ազատության համար, սակայն ավստրիամետ լինելով այդ պայքարը չէր դրվատնում: Այդ իսկ պատճառով թերթը գոհունակությամբ է ընդունում եկեղեցականների կողմից Վիեննայի արքունիքին հնազանդվելու յուրաքանչյուր հորդոր կամ առավել ևս կոնկրետ գործողություն: Բացառություն է կազմում, թերևս, լեհերի ապստամբությանը քառահանգիստ մասնակցության վերաբերյալ «Եվրոպայի» մոտեցումը: Թերթը նրանց չի համոզիմանում, այլ պարզապես փաստում է քառահանգիստի ակտիվ մասնակցությունն ազգային պայքարին:

Պատմելով Կրակովում 1848 թ. բռնկված ապստամբության և ավստրիական զորքերի հետ ապրիլի 26-ին լեհերի զինված ընդհարման ու պարտության մասին, պարբերականը «տարակուսական է» համարում նրանց պայքարի դադարեցումը, քանի որ «մեծեն մինչև պատիկ, նույնիսկ եկեղեցականները օտար լուծը վրաններեն նետելու խելքով են ու Ավստրիացվոց դեմ սաստիկ ատելություն ունեն»²⁸:

Թերթն իրավացի էր, լեհ քառահանգիստն ոչ միայն բնակչության լայն խավերի հետ մասնակցեցին ազատագրական պայքարին, այլև համոզիմանում էին Կրակովի ապստամբությունը ղեկավարող Ազգային կոմիտեի և ժողովրդական Ռադայի անդամներ²⁹: Լեհ քառահանգիստը հետագայում ակտիվ մասնակցություն ունեցան նաև ցարական Ռուսաստանի դեմ ուղղված 1863-1864 թթ. ապստամբական պայքարին, որն, ըստ էության, ազգային-ազատագրական շարժում էր:

Հանգամանորեն պատմելով եվրոպական ժողովուրդների 1848-1849 թթ. հեղափոխական և ազգային-ազատագրական շարժումների մասին, «Եվրոպան» առանձնահատուկ չի ընդգծում նրանց մեջ կրոնական տարրը: Թերթը պարզապես փաստում է նրա առկայությունը և քանի որ աշխատում էր բազմակողմանի դարձնել իր լրատվությունը, անդրադառնում է նաև իրեն հոգեհարազատ այդ խնդրին:

²⁷ Նույն տեղում, 1849, 19 հունիսի, թիվ 25, էջ 99-100:

²⁸ Նույն տեղում, 1848, 9 մայիսի, թիվ 19, էջ 81:

²⁹ История Польши. том II, стр. 62, 70.